

KRZYSZTOF WARCHAŁOWSKI

GWARANCJE PRAWA
DO WYCHOWANIA RELIGIJNO-MORALNEGO
W UMOWACH MIĘDZYNARODOWYCH

WSTĘP

Okres po II wojnie światowej charakteryzuje się powstaniem społeczności międzynarodowej opartej na poszanowaniu podstawowych praw człowieka, mających swoje źródło w przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Prawa te zostały zagwarantowane w wielostronnych umowach międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka i stały się instrumentem tworzenia pokojowych warunków życia społecznego w państwach, które wchodzą w skład społeczności międzynarodowej. Wyznaczają one pewne standardy międzynarodowe, dotyczące także prawa człowieka do kształcenia i wychowania zgodnego z własnym światopoglądem, w tym również światopoglądem religijnym.

1. UMOWY WIELOSTRONNE

1.1. UMOWY O ZASIĘGU UNIWERSALNYM

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. stwierdza, że każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauczanie powinno uwzględniać konieczność pełnego rozwoju osobowości, a także umacniać poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności. Dokument pod-

kreśla pierwszeństwo rodziców w wyborze wykształcenia dla swoich dzieci (art. 26)¹.

Następnym dokumentem dotyczącym tego tematu jest Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 1966 r. Państwa Strony powyższego paktu uznają prawo każdego człowieka do wykształcenia, które ma zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej, a także umacniać poszanowanie podstawowych praw i wolności należnych człowiekowi. Z prawa osoby ludzkiej do wykształcenia wypływa prawo rodziców do wyboru kierunku kształcenia swoich dzieci zgodnego z ich przekonaniami moralnymi i religijnymi. Prawo to w powyższym dokumencie zostało sformułowane jako zobowiązanie Państw Stron sygnatariuszy paktu do jego poszanowania. Z tego względu dokument podkreśla konieczność uznania przez te Państwa wolności osób i instytucji w zakresie tworzenia i prowadzenia zakładów oświatowych (art. 13)².

W Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., Państwa Sygnatariusze zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub zastępujących ich opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 18)³.

Podobne stanowisko zajmuje Konwencja ONZ z dnia 15 grudnia 1960 r. w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. W celu zapewnienia rodzicom prawa do religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniami władze państwowe powinny zapewnić możliwość swobodnego posyłania swoich dzieci nie do państwowych, lecz do innych zakładów nauczania, od-

¹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, (Paryż, 10 XII 1948), w: *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, oprac. i tłum. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993, s. 23; A. Grześkowiak, *Religia w szkole a prawa człowieka*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, praca zbiorowa pod red. J. Krukowskiego, Lublin 1991, s. 42.

² Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, (Nowy Jork, 16 XII 1966), w: *Prawa człowieka*, s. 30.

³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, (Nowy Jork, 16 XII 1966), w: *Prawa człowieka*, s. 43.

powiadających minimalnym wymaganiom ustalonym lub zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe (art. 5). W związku z tym państwowe ustawodawstwo oświatowe powinno zapewniać możliwość tworzenia i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowych osobom fizycznym oraz prawnym, w tym instytucjom kościelnym i wyznaniowym.

Prawa człowieka w zakresie wychowania oraz oświaty porusza konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. Dokument mówi o możliwości tworzenia w tym samym państwie z przyczyn natury religijnej, różnych systemów oświatowych lub zakładów naukowych, które dają wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców (art. 2)⁴. W dalszej kolejności Państwa Strony powyższej konwencji gwarantują rodzicom bądź opiekunom prawnym prawo do:

1) swobodnego posyłania dzieci do innych niż państwowe zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym albo zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe,

2) zapewnienia religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniem (art. 5 ust 1)⁵.

Dodatkowo Państwa Strony zobowiązują się do świadczenia pomocy finansowej niepaństwowym zakładom nauczania, unikając jednocześnie jakiegokolwiek dyskryminacji opartej jedynie na fakcie przynależności uczniów do określonej grupy (art. 3)⁶. Tym samym państwa zobowiązują się wspierać niepaństwowy sektor nauczania.

1.2. KONWENCJE REGIONALNE

Obok aktów ochrony praw człowieka, mających zasięg uniwersalny, istnieją systemy ochrony regionalnej. Należy do nich system

⁴ Konwencja Konferencji Generalnej ONZ ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), 4 XII 1960, w: *Prawo międzynarodowe publiczne. Zbiór dokumentów*, oprac. T. Buchała, Warszawa 1987, s. 33.

⁵ Tamże, s. 33.

⁶ Tamże.

europejski, posiadający najwyższy poziom organizacyjny, oraz system amerykański i afrykański.

1.2.1. KONWENCJE EUROPEJSKIE

Europejski system ochrony praw człowieka, obejmujący także ochronę wolności religijnej w zakresie edukacji szkolnej, znajduje swój wyraz w Pierwszym Protokole Dodatkowym do Konwencji Europejskiej z 1952 r. Państwa gwarantują w nim, że nikt nie będzie pozbawiony prawa do nauki, a w wykonywaniu wszelkich funkcji w dziedzinie nauczania i wychowania Państwo będzie szanowało prawa rodziców do wychowania i edukacji swoich dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi (art. 2)⁷. Dokument podkreśla, że prawo do wychowania i nauczania dzieci jest naturalną powinnością rodziców. Funkcja państwa nie jest tu decyzyjna, bo w sferze decyzji wybór wykształcenia należy do rodziców, ale gwarancyjno-organizatorska, oparta na zasadzie pomocniczości. Problem poszanowania prawa rodziców do wychowania swoich dzieci w ramach edukacji szkolnej stał się przedmiotem wyjaśnień ze strony Komisji Praw Człowieka i Trybunału Praw Człowieka w Strasbourgu. Omawiany przepis nakłada na państwo obowiązek respektowania praw rodziców do nauczania i wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniem moralnymi i religijnymi także w szkołach publicznych. Z przepisu tego nie wynika natomiast zakaz organizowania nauki religii poza tymi szkołami, jeśli taka byłaby wola rodziców. Powyższe unormowanie ma zastosowanie do każdego państwowego systemu nauczania i wychowania, przez który państwo realizuje swoje funkcje w tej dziedzinie⁸.

Potwierdzenie praw rodziców do wychowania i nauczania swoich dzieci państwa europejskie wyraziły w Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności uchwalonej w 1989 r. przez Parlament Europejski:

⁷ Protokół Pierwszy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, (Paryż, 20 III 1952), w: *Prawa człowieka*, s. 149.

⁸ A. Grześkowiak, *Religia*, s. 44-45.

„Zapewnia się prawo rodziców do kształtowania edukacji zgodnie z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi” (art. 16)⁹.

1.2.2. KONWENCJA AMERYKAŃSKA

Amerykańska Konwencja Praw Człowieka podpisana w San José 22 listopada 1969 r. w art. 12 gwarantuje każdemu prawo do wolności sumienia i religii. Rodzicom i opiekunom prawnym zagwarantowane zostało prawo do religijnego i moralnego wychowania swych dzieci, zgodnie z własnymi przekonaniami¹⁰. Dokument nie podaje sposobu realizacji tych praw w ramach systemu edukacji szkolnej.

1.2.3. KONWENCJA AFRYKAŃSKA

Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów uchwalona w Nairobi 26 czerwca 1981 r. zawiera gwarancję Państw Stron Układu do przestrzegania wszelkich zobowiązań i praw wolnościowych, które wynikają z dokumentów przyjętych przez ONZ. Ponadto w art. 18 Karty Państwa zobowiązały się do wspomagania rodziny, która jest strażnikiem moralności i tradycyjnych wartości uznanych przez społeczność Państw Sygnatariuszy dokumentu¹¹. Brak jednak szczególnych ustaleń odnośnie do charakteru zaoferowanej pomocy.

2. UMOWY KONKORDATOWE

Konkordat jest instrumentem prawnym, za którego pośrednictwem władza kościelna i władza państwowa zmierzają do uregulowania wspólnie interesujących ich spraw¹². W nauce publicznego prawa międzynarodowego oraz kościelnego prawa publicznego przyjmuje się, że konkordat jest umową międzynarodową zawartą przez Stolicę

⁹ Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności, (Strasbourg, 12 IV 1989), w: *Prawa człowieka*, s. 277.

¹⁰ *Prawa człowieka*, s. 293.

¹¹ Tamże, s. 328.

¹² *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Milano 1993, s. 225.

Apostolską i państwo w celu zagwarantowania wolności religijnej. Gwarancje te obejmują:

1) gwarancje wolności religijnej w wymiarze *indywidualnym*, której podmiotem są osoby fizyczne, np. rodzice w zakresie religijnego i moralnego wychowania swoich dzieci;

2) gwarancje wolności religijnej w wymiarze *wspólnotowym i instytucjonalnym*, której podmiotem jest Kościół i instytucje kościelne¹³.

Do czasu Soboru Watykańskiego II teoria dotycząca pojmowania przedmiotu umów konkordatowych głosiła, że strony zawierające konkordat udzielają sobie wzajemnie przywilejów w sprawach zarezerwowanych kompetencji każdej z nich. Pod wpływem doktryny soborowej na temat wolności religijnej a także rozwoju umów międzynarodowych, dotyczących poszanowania praw człowieka, ukształtowała się współczesna koncepcja przedmiotu umów konkordatowych. Przedmiotem konkordatów współczesnych nie są przywileje udzielane przez państwo Kościołowi katolickiemu, lecz gwarancje wolności religijnej.

W porównaniu do wielostronnych konwencji międzynarodowych gwarancje wpisane do umów konkordatowych charakteryzują się większym stopniem uszczegółowienia. Są bowiem bardziej dostosowane do miejscowych warunków i potrzeb. Celem konkordatów jest więc zagwarantowanie wolności religijnej w danym kraju w sposób bardziej sprecyzowany niż ma to miejsce w konwencjach wielostronnych. Konkordat w relacji do prawa wewnętrznego poszczególnych państw posiada takie samo znaczenie, jak inne zawarte umowy międzynarodowe¹⁴.

Konkordatowe gwarancje dotyczące prawa do wychowania religijno-moralnego obejmują: nauczanie religii w szkołach i przedszkolach publicznych, praktyki religijne w miejscach wypoczynku dzieci

¹³ J. B. d'Onorio, *Le Saint-Siège dans le relations internationales*, Paris 1989, s. 215-245.

¹⁴ A. Mączyński, *Znaczenie Konkordatu dla polskiego systemu prawnego*, w: *Rola i znaczenie Konkordatu 1993*, praca zbiorowa pod red. J. Dyducha, Kraków 1994, s. 72; por. T. Pieronek, *Znaczenie Konkordatu 1993 r. dla Kościoła w Polsce*, w: *Rola i znaczenie Konkordatu 1993*, s. 36.

i młodzieży, katechizację dorosłych oraz zakładanie i prowadzenie szkół wyznaniowych wszystkich szczebli.

Do najstarszych obowiązujących umów konkordatowych, zawierających powyższe gwarancje, należą: Konkordat z Bawarią z 1924 r. (nowelizowany w 1968 i 1974 r.), Konkordat z Rzeszą Niemiecką z 1933 r., Konkordat z Portugalią z 1940 r.¹⁵ W czasie i po Soborze Watykańskim II, w latach 1962-1998, Stolica Apostolska zawarła ponad 60 umów konkordatowych, z których 35 zawiera regulacje dotyczące prawa do wychowania religijno-moralnego. Do tej grupy konkordatów należy także konkordat polski z 28 lipca 1993 r. Specjalną grupę wśród tych umów konkordatowych stanowią konkordaty parcjalne (dotyczące wyłącznie tego zakresu spraw), zawarte głównie z krajami niemieckimi¹⁶.

WNIOSKI

Z analizy wielostronnych umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka i podstawowych wolności oraz umów konkordatowych wynika, że 1) prawo każdego do wykształcenia jest powoływane we wszystkich, tak uniwersalnych, jak i regionalnych aktach ochrony praw człowieka, przy czym wszędzie jest utożsamiane z prawem rodziców do wychowania i wyboru kierunku kształcenia dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi¹⁷. W konkluzji należy stwierdzić:

a) gwarancje wolności religijnej zakresowo obejmują poszanowanie praw rodziców do religijnego i moralnego wychowania swych dzieci także w ramach edukacji szkolnej;

b) zobowiązanie się państw do tworzenia takich warunków, w których rodzice mogą swobodnie wybierać między szkołami pu-

¹⁵ W. Wójcik, *Rozwój powojennych konkordatów*, PK 23 (1980), s. 24.

¹⁶ Szerzej na ten temat: zob. K. Warchałowski, *Wychowanie religijne w szkołach*, „Przegląd Powszechny” 9/937 wrzesień 1999, s. 199-207.

¹⁷ A. Grześkowiak, *Religia*, s. 42.

blicznymi a prywatnymi, aby ich dzieci mogły otrzymać wychowanie odpowiadające ich własnym przekonaniom.

Nasuują się zatem wnioski, że państwo dopuszcza się pogwałcenia zobowiązań międzynarodowych, gdy:

a) zabrania tworzenia szkół prywatnych, w których nauczanie i wychowanie jest zgodne z przekonaniem rodziców;

b) gdy nauczanie w szkołach publicznych stoi w sprzeczności z przekonaniem rodziców.